

Сидорчук В. В.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО

THE CONCEPT AND TYPES OF LEGAL STATUS OF AN INVESTIGATOR

Статтю присвячено проблематиці визначення місця слідчого у кримінальному процесі України. Досліджено поняття правового статусу та суміжні поняття. У статті визначено поняття правового статусу слідчого та його видів.

Ключові слова: слідчий, правовий статус, правове становище, статус слідчого, права та обов'язки слідчого.

Статья посвящена проблематике определения места следователя в уголовном процессе Украины. Исследовано понятие правового статуса и смежные понятия. В статье определено правовой статус следователя и его виды.

Ключевые слова: следователь, правовой статус, правовое положение, статус следователя, права и обязанности следователя.

The article is devoted to the perspective of determining the place of an investigator in the criminal process of Ukraine. The concept of legal status and related concepts have been studied. The definition of the concept and types of an investigator's legal status has been given in the article.

Key words: an investigator, a legal status, a legal condition, a status of an investigator, rights and duties of an investigator.

Проблема. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27 листопада 2014 року передбачала і мала стати початком масштабних реформ, у тому числі й у правоохоронній системі з метою перетворення її згідно із вимогами, які ставляться Європейським Союзом для забезпечення прав людини та удосконалення взаємин особи з органами правопорядку [10]. Так у розділі V «Реформа системи органів правопорядку» законодавець передбачив утворення інституту детективів, утворення Національної поліції, удосконалення функціональної структури поліції, утворення Державного бюро розслідувань, тощо. Метою даного розділу стало «забезпечення ефективного, безкомпромісного захисту прав і свобод громадян», на жаль законодавець забувся про інтереси громадян, а також не уточнив про яких саме громадян іде мова. Попри неточність задекларованої мети, досягти її вбачалося за допомогою:

- створення нових органів;
- створення нового інституту суб'єктів кримінального провадження;
- реорганізація чинної системи МВС;
- підвищення професіоналізму, та прозорості діяльності правоохоронних органів.

У 2019 році, з частковою реалізацією V розділу Угоди, стає зрозуміло, що не все, про що домовлялися і декларували народні депутати, вони змогли реалізувати, і не все що вони таки реалізували працює, як планувалося. Особливо це на собі відчуло слідство. Так відповідно до звітів Генеральної прокуратури України, кількість розпочатих кримінальних проваджень у 2017 році складає 21960, що на 45% більше ніж було у 2014 році – 15063. Разом з тим кількість закінчених кримінальних проваджень у відношенні до розпочатих у 2017 році (закінчених: 11586) складає 52,75%, а у 2014 році (закінчених: 10016): 66,5%, різниця між якими складає 13,75%, що свідчить про збільшення кількості вчинених злочинів майже на половину, а отже підвищення криміногенної обстановки в країні, зниження відношення

закінчених кримінальних проваджень стосовно розпочатих, це вказує на протилежний ефект від того, який намагався досягти реформуванням законодавець [7]. Одне з основних місць у розкритті кримінальних правопорушень належить слідчим, саме від їхньої роботи залежить якість, ефективність та вчасність розслідування. Зміни, які мали позитивно сприяти на розслідування, у підсумку призвели до зворотного результату. Для того щоб детальніше розглянути причини та умови, які призвели до небажаних наслідків, і мати можливість на них ефективно впливати, варто дослідити статус слідчого, як ключової фігури розслідування, з аналізом його правового статусу на елементи, впливаючи на які можна швидко підвищувати ефективність та якість роботи слідчих органів.

Аналіз останніх робіт. У теорії кримінального процесу питання щодо удосконалення інституту суб'єктів досудового розслідування в різні часи досліджували вітчизняні та закордонні науковці, зокрема Ю.І. Азаров, Ю.П. Аленін, І.В. Басиста, О.В. Баулін, Р.С. Белкін, Р.М. Білоконь, В.І. Бояров, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.П. Даневський, А.Я. Дубинський, О.В. Капліна, М.П. Климчук, О.П. Кучинська, О.І. Литвинчук, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, М.М. Михєнко, В.Т. Нор, В.В. Назаров, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, І.В. Рогатюк, В.В. Рожнова, Р.Ю. Савонюк, Д.Б. Сергєєва, С.М. Смоков, А.Б. Соловйов, С.М. Стахівський, О.Ю. Татаров, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, Л.В. Черечукіна, Ю.М. Черноус, В.І. Фаринник, П.В. Цимбал, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.О. Юхно, О.Г. Яновська та інші. Однак більшість з цих дослідників у своїх роботах спиралась на законодавство, що уже втратило чинність.

Мета – проаналізувати правовий статус слідчого, виділити його види та складові частини, для кращого розуміння проблем, які існують

і можливості оперативних змін, для ефективнішого виконання завдань кримінального провадження слідчим і слідством.

Виклад основного матеріалу. У літературі поняття «правовий статус» вживають паралельно із поняттям «правове становище», зазвичай їх вважають тотожними. О.Ф. Скакун стверджує, що це є синоніми, які етимологічно збігаються [8, с. 378].

У науковців не існує одностайної думки стосовно меж цих категорій. Однак більшість вважає, що їх варто розмежовувати. М.В. Вітрук, розмежовуючи правовий статус і правове положення, вказує на те, що правове положення ширше, і включає правовий статус, громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії [1, с. 40].

Цікавою є позиція Т.В. Степанової, яка солідарна з М.В. Вітруком, зазначаючи, що правове становище є ширшим поняттям та наявне в особи в будь-який момент, а правовий чи процесуальний статус – під час вступу у правовідносини (матеріальні чи процесуальні) [9, с. 39]. Разом з тим Т.В. Степанова зазначає, що поняття «правовий статус» включає права, обов'язки, та відповідальність. Правове положення (становище) є ширшим, об'ємнішим поняттям та включає також правосуб'єктність, місце в системі, принципи, гарантії реалізації та захисту прав [9, с. 37].

У літературі використовується поняття «спеціальний правовий статус», яке тлумачать як правовий статус особи у сфері професійної трудової діяльності, «правовий статус службовців», що становить сукупність прав, обов'язків, обмежень, заборон, відповідальності, встановлених законодавством для окремих категорій посадових осіб [2].

Окрім того у літературі виділяють загальний, спеціальний і індивідуальний правові статуси. М.В. Вітрук, вважає, що ці статуси відносяться як загальне, особливе та поодинокі, перебуваючи у зв'язку й взаємодії [1, с. 45-67].

У своєму дисертаційному дослідженні О.О. Лисецький вважає, що правовий статус – це юридично унормоване становище суб'єкта у правотворчому та правореалізаційному процесі, структуру якого становлять права, завдання і відповідальність [5, с. 25].

Вважається, що правовий статус – це урегульовані нормами права – завдання, права, обов'язки, відповідальність, які формально визначають становище суб'єкта у взаємодії його з іншими суб'єктами правового життя.

Що ж стосується безпосередньо поняття статусу слідчого, то воно не монолітне, так виділяють декілька статусів слідчих, а саме: організаційний і процесуальний статуси слідчого [6]. В організаційному розумінні статус слідчого може розглядатися як сукупність прав та обов'язків, а також вимог до слідчого як державного службовця. Так, загальними вимогами до слідчих усіх зазначених відомств є громадянство України та наявність необхідних ділових і моральних якостей. Додаткові вимоги встановлюються з урахуванням специфіки роботи слідчих у відповідних органах. Так, від співробітників НПУ, СБУ та податкової поліції вимагається належний стан здоров'я. Слідчі СБУ, виконуючи свої обов'язки, проходять військову службу тощо [6]. Окрім

того для заняття посад слідчих у провадженнях щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів від слідчих окрім високих професійних якостей вимагається також стаж роботи на посаді слідчого. Також на слідчого, як на посадову особу державної служби, розповсюджуються заборони, щодо займання іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю.

У свою чергу процесуальний статус можна визначити як сукупність прав і обов'язків слідчого як учасника кримінального провадження з боку сторони обвинувачення, що є єдиним для всіх слідчих незалежно від *відомчої* належності та визначається Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК). Так слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 5) повідомляти за погодженням із прокурором особи про підозру; 6) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК [6].

Також, слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі. Невиконання слідчим законних указівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Відповідні вказівки прокурора, які надаються слідчому – мають бути в межах наявних кримінальних проваджень, які розслідує даний слідчий, а прокурор стосовно кримінального провадження є процесуальним керівником.

Процесуальний статус слідчого визначений нормами кримінального процесуального права та змістовно містить сукупність таких елементів: функції (основні напрями кримінальної процесуальної діяльності); завдання; повноваження (права та обов'язки); процесуальна самостійність; гарантії законності та обґрунтованості діяльності; процесуально-правова відповідальність [5, с. 25].

Відносно видів правового статусу слідчого, варто виділити його наступні види: організаційно-правовий, процесуально-правовий (процесуальний) статус слідчого і гарантійно-правовий статус, які є складовими правового статусу слідчого.

Організаційно-правовий статус – регламентує порядок зайняття посади слідчого; вимоги, які

ставляється до слідчого, як до державного службовця і як до працівника правоохоронного органу; обмеження які висуваються, особам під час заняття посади слідчого. Так відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [4]. У свою чергу Закон України «Про державну службу» у ст. 49 регламентує вимоги до кандидатів на службу у поліції, а саме: на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою. Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських та кандидатів, які вступають на службу в поліцію, затверджує Міністерство внутрішніх справ України. Для посади слідчого, окрім зазначених вимог є додаткові, пов'язані наявністю фахової освіти, військової підготовки, та інші, передбачені ЗУ «Про запобігання корупції», наприклад обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності [3].

Процесуально-правовий (процесуальний) статус слідчого регламентується кримінально-процесуальним правом і визначає становище слідчого безпосередньо у кримінальному провадженні у його зв'язку з іншими суб'єктами кримінального провадження. Він містить наступні елементи: завдання, функції, права та обов'язки, які в загальному забезпечують виконання завдання кримінального провадження у рамках наділеної законодавцем компетенції.

Гарантійно-правовий статус слідчого передбачає закріплені законодавством і гарантії соціально-матеріального забезпечення, які практично реалізуються, механізми оперативного реагування на незаконні впливи як на кримінальне провадження, так і на роботу слідчого, з метою невиконання покладених на нього завдань та мінімізації таких впливів. Регулюється кримінально-процесуальним

законодавством, і профільними нормативно-правовими актами. Гарантійно-правовий статус містить наступні елементи: соціально-матеріальне забезпечення (яке має з однієї сторони компенсувати звичайний ненормований час роботи слідчих і складнощі їхньої роботи, а з іншої бути достатнім для задоволення ними потреб слідчого); процесуально-правову відповідальність (має бути достатньою для неухильного додержання слідчим закону, і гарантувати законність); можливість оскарження рішень керівництва, або прокурора, який здійснює процесуальне керівництво (для гарантування об'єктивності) і процесуальну самостійність і незалежність слідчого.

Гарантійно-правовий статус має забезпечувати комфортні умови роботи слідчих, для мотивації останніх попри непрості умови роботи залишатися в слідстві, що збільшуватиме кількість працівників слідства з практичним досвідом роботи, внаслідок чого має збільшитись ефективність їхньої роботи, і якість досудового розслідування.

Висновок. Отже, правовий статус – це урегульовані нормами права – завдання, права, обов'язки, відповідальність, які формально визначають становище суб'єкта у взаємодії його з іншими суб'єктами правового життя.

У свою чергу правовий статус слідчого складається з наступних видів: організаційно-правового (визначає вимоги, які ставляться до слідчого, як до державного службовця і як до працівника правоохоронного органу; регламентує порядок зайняття посади слідчого; обмеження які висуваються, особам під час заняття посади слідчого), процесуального (визначає становище слідчого безпосередньо у кримінальному провадженні у його зв'язку з іншими суб'єктами кримінального провадження.), гарантійно-правового (передбачає закріплені законодавством гарантії соціально-матеріального забезпечення, механізми захисту слідчого від незаконного впливу на нього і кримінальне провадження, з метою невиконання покладених на нього завдань).

Зазначена диференціація правового статусу слідчого дозволить детальніше його дослідити, з подальшою можливістю оперативного реагування на погіршення якості роботи та професіоналізмі роботи слідчих, що без правового втручання, беззаперечно веде як до погіршення якості кримінального провадження загалом, так і не виконання завдань кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. Москва : Норма, 2008. 210 с.
2. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції : теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.
3. Запобігання корупції : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n656>.
5. Лисецький О.О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... к-та юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
6. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, П.М. Каркач та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна. Харків : Право, 2014. 448 с. URL: https://pidruchniki.com/1258111956106/pravo/status_slidchogo_vimogi_stavlyatsya_kandidativ_posadu_slidchogo.
7. Сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo#.
8. Скаун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта : ЦУЛ, 2011. 520 с.
9. Степанова Т.В. Щодо співвідношення поняття правового статусу та суміжних категорій. *Правова держава*. 2015. №19. С. 35-40.
10. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>.